

Foto: KM Avtjern

OPPLAND
fylkeskommune

Kartlegging og dokumentasjon av Rudsæter, gnr/bnr 96/2 i Lunner kommune, del 1

Innhold

1.	Beliggenhet og kort beskrivelse av fredningsobjektet	3
2.	Kulturhistorisk kontekst.....	5
3.	Historikk.....	11
4.	Beskrivelse av fredningsobjektet	26
5.	Tilstand og økonomiske konsekvenser av fredning	30
6.	Litteratur og kildemateriale	31

1. Beliggenhet og kort beskrivelse av fredningsobjektet

Rudsæter 1981 © Lisen Roll, Riksantikvaren

Rudsæter ligger i vesthellinga av Paradiskollen øst for Harestuvannet i Lunner kommune. Opprinnelig var dette en seter i allmenningen under gården Ruud.

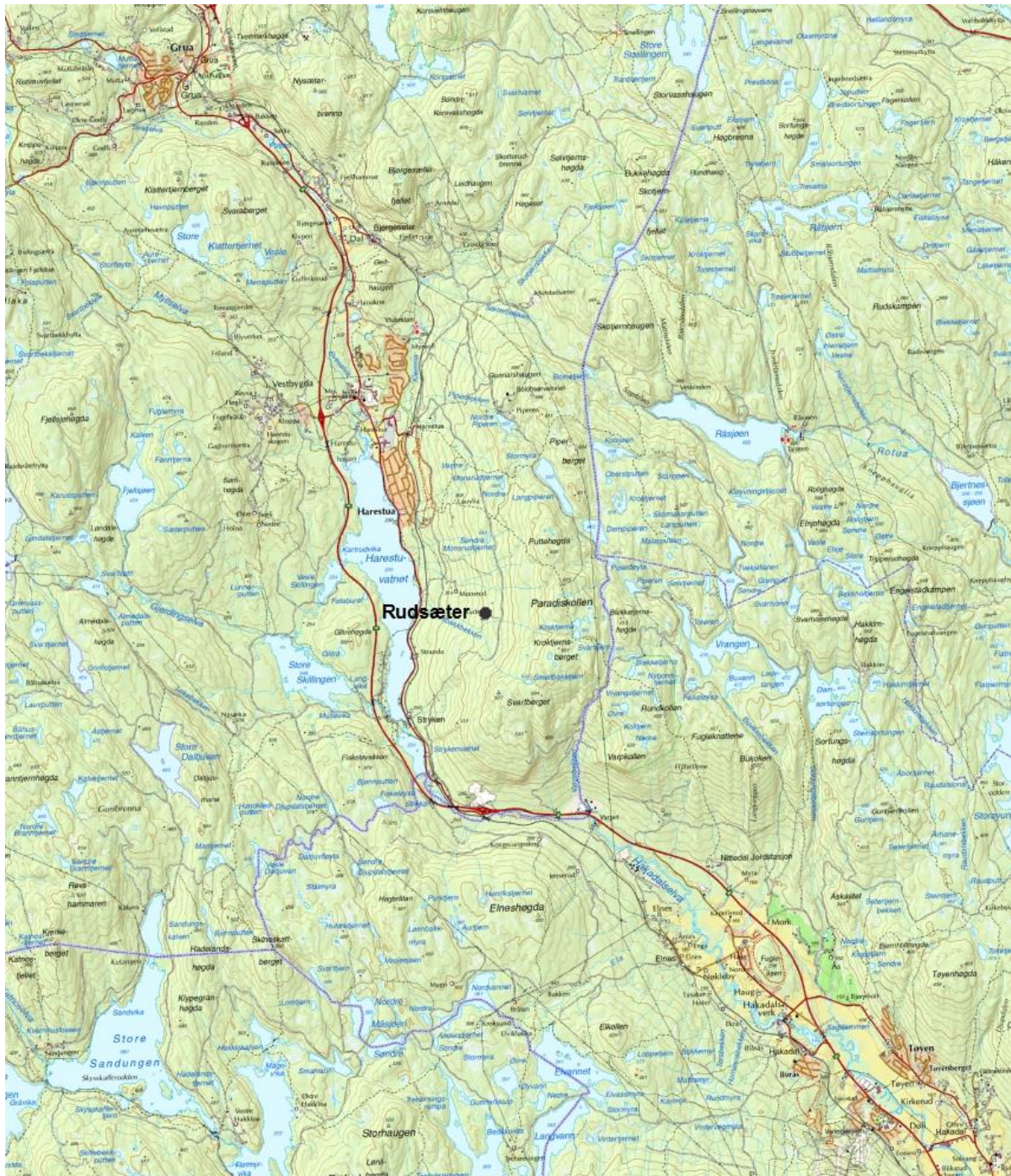
Eksisterende bygning på eiendommen ble bygd som hytte til fritidsbruk i 1909. Det er en toetasjes laftet tømmerbygning med smårutede vinduer, mansardtak og åpen sval. Hytta er håndlaftet med ovalt tømmer og har grunnmur og trapper av granittstein. I 1939/1940 ble bygningen utvidet med et tilbygg i en etasje. Hytta var etter datidens standard stor og velutstyrt med peisestue, kjøkken, tre soverom med til sammen 10 sengeplasser, badstue og vedskjul. Bygningen er svært autentisk både i eksteriør og i interiør; det meste av hovedstruktur, materialbruk og detaljering er bevart slik den ble bygget i 1909 og 1939/1940. Det opprinnelige møblementet i hytta er i stor grad bevart og utgjør en viktig del av helheten i anlegget.

Det er fortsatt en åpen setervoll rundt hytta med tufter etter tidligere seterbygninger. På sørsiden av renner en bekk som ga tilgang på vann og mulighet for nedkjøling av melk. Det er flere røyser rydningsrøyser i området. Under 2. verdenskrig skal de også ha blitt brukt som skjulested for radiosender, våpen og proviant. Det finnes også «hemmelige rom» og annet utstyr i hytta tilknyttet virksomheten under krigen. Utedo som ble satt opp til 50-års markeringen av frigjøringen i 1995 er en del av anlegget.

Lokalisering, eiendomsforhold og reguleringsmessig status

Rudsæter ligger innenfor Lunner almenning med gnr 116 bnr 3 i Lunner kommune. Det er Lunner allmenning som eier Rudsæter. Eiendommen ble skilt ut fra Ruud gnr 96 bnr 1, og gnr 96 bnr 2 som brukes på eiendommen stammer fra tinglyst skjøte fra 1889. Disse opplysningene finnes fortsatt i Matrikkelen.

Området er i kommuneplanens arealdel, godkjent 24.oktober 2013, vist med arealformål LNFR og hensynssone H 530_2 Friluftsliv.

2. Kulturhistorisk kontekst

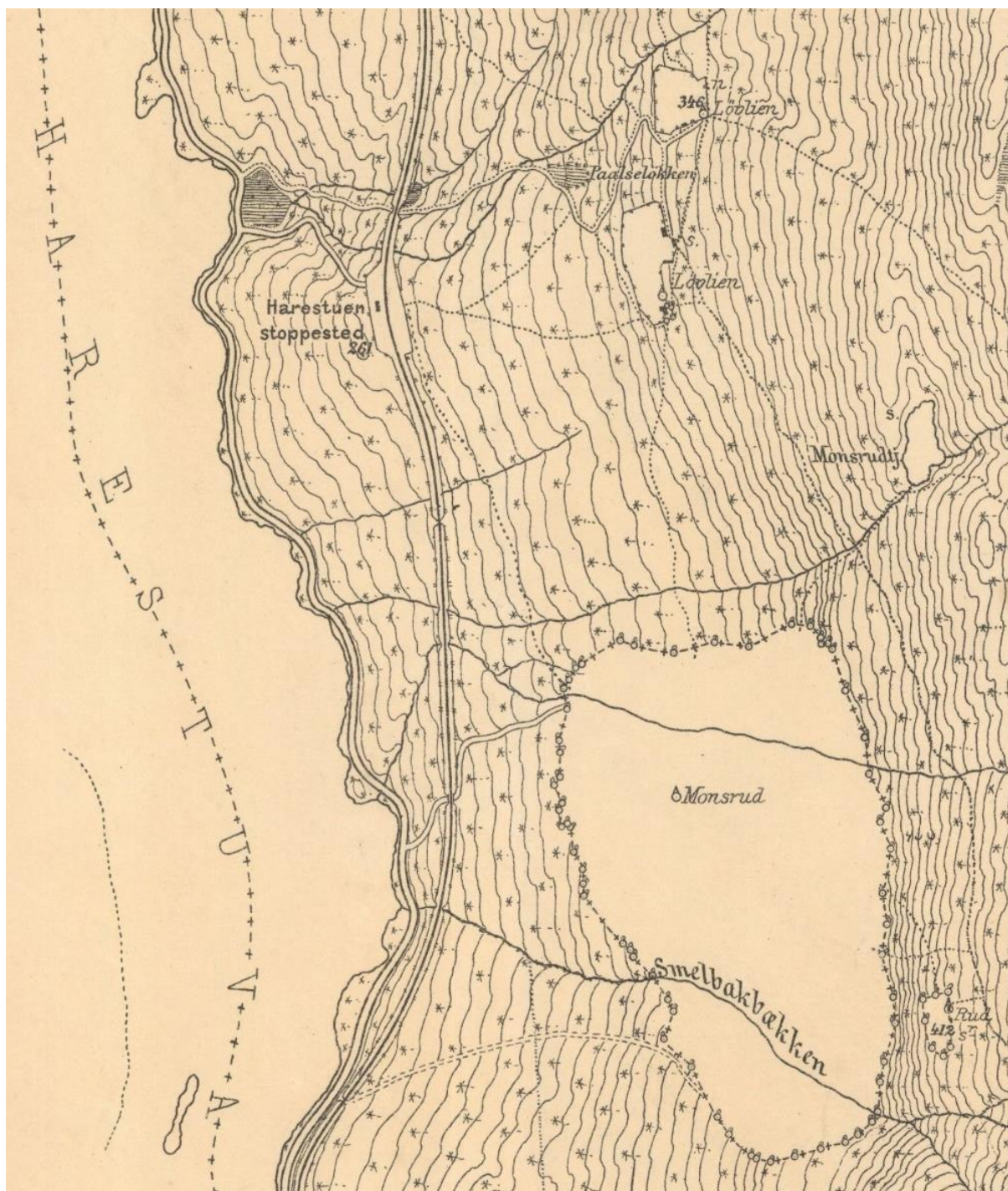
Utsnitt av kartserie «Norge 166, Portefølje nr 31, 1860» © Kartverket

De kulturhistoriske sporene i området knytter seg først og fremst til jordbruk, skogbruk og jernbane. LIDAR-data fra flybåren laserscanning av terrenget viser spor etter et stort antall kullmiler for produksjon av trekull i skogen rundt Rudsæter, og disse knyttes til driften av Hakadals Verk i Nittedal. Det het opprinnelig Hadelands Jernverk og tok imot malmen fra Grua på Hadeland. Verket ble grunnlagt omkring 1550 og var i drift fram til 1869, men jernproduksjonen på bergmalm er trolig eldre enn dette.

Kart fra 1860 viser gården Monsrud og setrene Løvli og Rudsæter. En kjenner ikke til når disse ble tatt i bruk, men den eldste bebyggelsen på Monsrud skal være fra perioden 1775-1800. Rundt 1860 er det fem setre for gårdene Rud, Østre Bjøralt og Hovland i området. Med sin plassering i almenningen ga setrene gode beitemuligheter for husdyr, men på slutten av 1800-tallet begynnelsen på 1900-tallet var det i en periode også fastboende på setrene. Det er kjent at det var fastboende både på Nordre og Midtre Løvli.

Første etappe av Gjøvikbanen fra Grefsen til Røykenvik ble åpnet i 1900, og resten av strekningen i 1902. Dette medførte store endringer på Harestua. Banen ble først og fremst bygget for å frakte tømmer, men gjorde samtidig området lettere tilgjengelig for fritidsbruk. Mange av setrene ble solgt og ble etterhvert etablert som feriesteder for bedrestilte familier fra Kristiania.

Kart fra 1904 viser denne situasjonen i Harestua. Jernbanelinjen og Harestuen stoppested er anlagt, og det er fradelt eiendommer både på Løvli og Rudsæter.

Utsnitt av kart over Hadelands Almenning, «Kristians-amt nr 31-19, 1904» © Kartverket

Nordre Løvliå 1928 Fotograf: Wilse, Anders Beer. Oslo Museum /OB.NW1012

Jernbanen og de nye feriestedene brakte med seg en ny byggestil som hadde lite til felles med den lokale byggeskikkens knappe og robuste former som preget bebyggelsen i området tidlig på 1800-tallet. Nordre Løvliå på bildet ovenfor er et eksempel på denne enkle seterbebyggelsen.

Stasjonene langs Gjøvikbanen ble tegnet av arkitektene Paul og Paul Armin Due. Mange av stasjonene og de tidligste feriestedene i området ble oppført i sveitser- eller dragestil.

De ble bygd i eksponert laftet tømmer, med store takutstikk, luftige verandaer, store vinduer og rik dekor. Flere av bygningene hadde utkraget andre etasje og nov som dreide ut øverst og nederst for hver etasje og høye solide grunnmurer i fuget granitt. Bygningen på Søndre Løvliå er et eksempel på dette, og fotografiet viser også at det ble drevet et utstrakt hagebruk på eiendommen.

Tidlig på 1900-tallet ble det en økt motstand mot sveitser- og dragestil. Kunstnere, arkitekter og andre mennesker i kulturlivet så på disse stilimpulsene som fremmedartet i det norske landskapet, og en ny nasjonal arkitektur inspirert av norsk byggeskikk utviklet seg.

Disse bygningene fikk en enklere volumoppbygging med knappere takutstikk og svalgangsmotiver. Hytta på Rudsæter fra 1909 er et eksempel på dette.

Løvli fotografert 1898 da Thomas J. Wiborg kjøpte stedet. Bildet er i privat eie

Søndre Løvli har blitt landsted. Thomas J. Wiborg foran «Løvli» omkring 1901. Bildet er i privat eie

Fotografi av gården Monsrud Fotograf: Einar Hagness © Hadelandsmuseene

Bertha og Jørgen Monsrud og deres sju barn Åge, Rolf, Josef, Magda, Karl, Trond og Bjarne kom til å spille en viktig rolle under 2. verdenskrig. De forpaktet gården Monsrud fra 1908 fram til 1944 da Jørgen kjøpte gården av Lunner almenning. Sønner Bjarne overtok i 1963 og solgte gården tilbake til Lunner almenning i 1994. Familien dyrket jorda og holdt hest, ku, gris og noen sauer. Jørgen kjørte tømmer i skogen om vinteren og arbeidet på saga om sommeren.

Det var mye ulik aktivitet på gården Monsrud under hele krigen, og på slutten av okkupasjonstiden var den base for radiosenderen GULLFAX (Secret Intelligence Service). Akkumulatorene som drev senderen ble ladet på Harestua sag. Familien la inn lyspunkt i peisestua og på kjøkkenet som ble drevet av en akkumulator, og hadde derfor en legitim grunn til å lade batteriene. Harestusaga var plassert ved Harestua stasjon i perioden fra 1917 -1954. Mange av de ansatte var aktive i motstandsarbeid under krigen.

Harestusaga ved Harestua stasjon. © Lunner almenning

Branntårnet på Paradiskollen. Bildet er hentet fra "Harestuas historie" Harestua Vel 1997

De store skogsområdene i Nordmarka og i Romeriksåsene ble mye brukt av motstandsbevegelsen i Oslo under 2. verdenskrig. Paradiskollen som ligger ovenfor Rudsæter er det høyeste punktet i Romeriksåsene med god utsikt over store skogsområder, og har alltid vært et populært utfartssted. I mellomkrigstiden ble det satt opp et branntårn her, og i august 1942 skal dette tårnet vært brukt som skjulested for medlemmer av Osvald-gruppen. Tårnet ble revet på slutten av 1950-tallet.

3. Historikk

Rudsæter var opprinnelig en seter under gården Ruud i Lunner, gnr 96 bnr 1 i Hadeland almenning i Lunner kommune. I 1889 ble eiendommen skilt ut fra Ruud 96/1 og fikk bruksnummer 2. I mars 1890 selger gårdbrukeren på Ruud, Gudbrand Hansen, setra til gardbrukeren på Vestre Lunner, Gudbrand Gudbrandsen Lunder. Som en heftelse ved salget sikrer Ruud seg rett til «at sende kreaturer med til sæteren mot at betale....». Utfra dette ser en at garden Vestre Lunner skal fortsette å benytte stedet som seter.

Feriested

April 1909 er det tinglyst et skjøte for Rudsæter fra Gudbrand Gudbrandsen Lunder til fem personer med adresse i Aker og Kristiania: Ingeniør Christian Jebe, skolebestyrer Harald Qvam, tannlege Ludvig Moestue, tannlege Thorvald Moestue og grosserer Johannes Lunde. Disse fem som da var i 30-40 årene setter opp en ny hytte på Rudsæter i 1909, sannsynligvis for å bruke i forbindelse med jakt og friluftsliv. Hytta de setter opp er en laftet tømmerbygning som har mye til felles med tidens rådende stilretning med enkle bygningsvolum, knappe takutstikk og svalgangsmotiv. Denne stilen omtales ofte som «nasjonal byggestil».

Fotografi av Rudsæter 1935 Fotograf: Hagness © Hadelandsmuseet

Jakt på Rudseter 1936 Fotograf: Hagness © Hadelandsmuseene

I 1935 begynner familien Hagness å bruke Rudsetra, og året etter tinglyses overdragelse av stedet til skiklubben «Idyl». Han har i lengre tid sett etter et fritidssted for å drive jakt og fiske. I overdragelsen står det at skiklubben består av Einar Hagness seniors to sønner, Trygve og Einar junior, samt deres to venner Gustav Piene og Sverre Ekjord. Disse fire ungkarene blir flittig brukere av Rudsetra, i høytider og vår og høst. Etter hvert som de stifter familie ble det avtalt at hver av eierne kunne ha en fast helg i måneden, hver 4. jul og nyttår og hver 4. påske.

Fotografier fra Hagnessfamiliens album fra perioden 1935-1950 Fotograf: Trygve Hagness © Hadelandsmuseene

Hytta ble mye brukt av eierne og deres venner gjennom hele okkupasjonstiden. I en kortere periode i april 1940 ble hytta brukt som tilfluktssted for evakuerte og soldater, men utover det representerte den først og fremst et sted hvor de kunne få et hyggelig avbrekk i helger og ferier.

De fire eierne blir etter hvert mer eller mindre involvert i motstandsarbeid. Mye av aktiviteten foregikk med utgangspunkt i Rudsæter, og ifølge Einar Hagness junior kunne det ofte by på vanskeligheter å holde dette skjult når de skulle ha *«en almindelig weekend med lutefisk, øl og borgerakevit»*. Til tross for utstrakt motstandsarbeid unngikk stedet å bli avslørt av tyskerne, selv om peileflyet Storch og biler med peileutstyr flere ganger var observert i nærheten av hytta. Tyske soldater gjennomførte en razzia på Rudsæter og Monsrud høsten 1943 men fant heldigvis ingenting som kunne avdekke virksomheten.

Rudsæter var i bruk som fritidsbolig fram til 1980-tallet, men har i tillegg representert et samlingspunkt for medlemmene av de ulike motstandsgruppene etter 2. verdenskrig. I mange år hadde de en fast avtale om å samles der en helg om høsten og en helg om våren. På 1980-tallet begynte de å ta med familie og andre interesserte på samlingen første helga i juni. I 1984 ble det inngått et forlik med Lunner almenning om at «Rudsetergjengen» skulle få fortsette å benytte hytta så lenge de levde, og at hytta deretter skulle tilfalle allmenningen. I denne perioden ble stedet også vært brukt som formidlingsarena for skoler i området.

Fotografi fra samling for veteraner på Rudsæter hentet fra hytteboka © Hadelandsmuseene

Rudsæter i okkupasjonstiden

Vedlikehold av våpen. Fotografi hentet fra hytteboka © Hadelandsmuseene

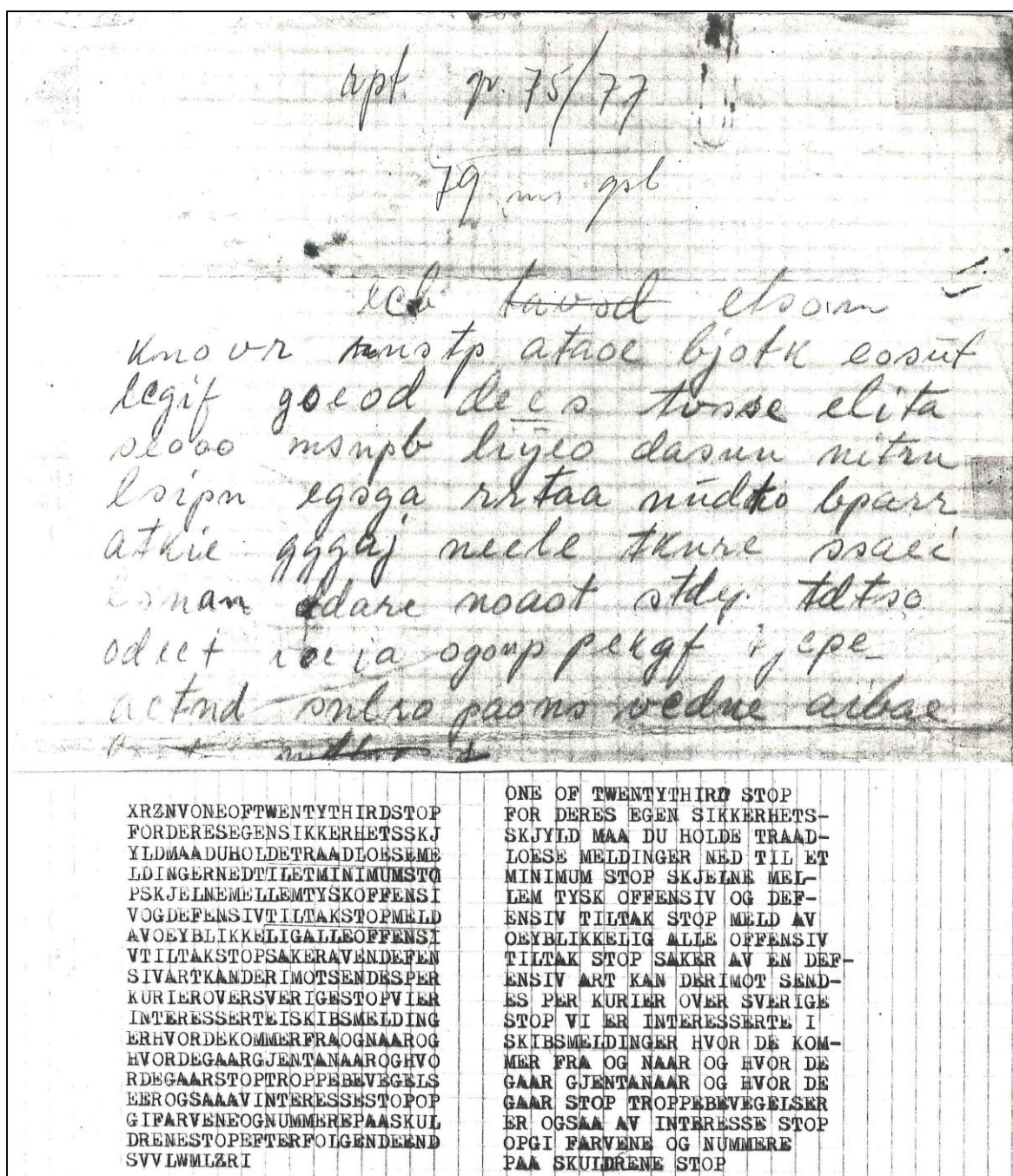
I de første dagene etter okkupasjonen 9. april 1940 var det flere familier som evakuerte fra Oslo og reiste opp til Rudsæter. Under trefningene ved Stryken var det også lokale familier fra området som søkte tilflukt på Monsrud og evakuerte videre opp til Rudsæter når kampene kom for nær. Senere kom også 11 soldater som hadde vært med i kamp mot tyske styrker for å hvile ut. På et tidspunkt var det 43 personer med stort og smått som hadde tilhold på hytta, men ifølge en beskrivelse i hytteboka var det mat og plass til alle.

Etter at Norge hadde kapitulert dannet eierne ifølge Einar Hagness en «partisaner-gruppe». De samlet våpen ammunisjon og proviant som de lagret i en steinrøys på Rudsæter, og hadde også noen sammenkomster med våpeninstruksjon.

Radiosenderen BETA

Secret Intelligence Service (SIS) i Storbritannia organiserte etterretningstjenesten som overvåket og kartla tysk aktivitet i Norge. Oldell var kodenavnet på den første radiosenderen som sendte regelmessig mellom Oslo og London under andre verdenskrig. Den var i kontakt med London allerede i juli 1940, men i slutten av mars 1941 opphørte sendingene, og det ble etter hvert kjent at den var blitt avslørt. Fem av personene tilknyttet radiosenderen ble henrettet av tyskerne. Gabriel Smith, som hadde vært involvert i arbeidet med senderen flyktet til London, og tok der initiativ for å få etablert en ny sender i Oslo-området. Han hadde tidligere samarbeidet nært med en etterretningsgruppe i Oslo etablert av brødrene Birger, Christoffer og Johannes Berg-Hansen og fortsatte nå dette samarbeidet.

Radiosenderen BETA med sendeplan og koder ble sendt med Harald Johannesen fra Skottland til Ålesund i september 1941, og ble derfra sendt med båt til Oslo, skjult i en tønne med sild. I november var senderen kommet fram til Oslo og brakt i sikkerhet av brødrene Berg-Hansen. Sam Engelstad som tilhørte samme etterretningsnettverk rekrutterte sin gode venn og tidligere hybelkamerat Einar Hagness som radioagent. Tanken var å bruke Rudsæter som sendeplass, og i slutten av november 1941 tok Einar Hagness og Sam Engelstad toget til Harestua der de møtte Harald Johansen som skulle instruere dem i bruken av senderen. Sam Engelstad rekrutterte også den tidligere skipstelegrafisten Rolf Bjørgan til å bistå Einar Hagness i arbeidet. BETA ble satt i drift i desember 1941 og 26. januar 1942 oppnås endelig kontakt med London. (Einar Hagness og Harald Johannesen)

Vår første melding fra London mottatt 26. januar 1942, Einar Hagness © Hadelandsmuseene

Einar Hagness arbeidet til daglig som avdelingsleder i sin fars firma, Einar Hagness Dentaldepot A/S i Oslo. Han tegnet tannlegekontorer og arbeidet som reisende selger av tannlegeutstyr, og det var derfor ikke så mistenkelig at han var mye borte. Rolf Bjørgan på sin side drev Majorstuen Cigar- og fruktforretning kombinert med en filial for postverket. Hans kone vikarierte for ham på postkontoret når han var borte, og i tillegg steppet amatørtelegrafisten Leif Engebretsen inn som vikar og tok etter hvert over arbeidet.

Sjøfartsbygningen Fotograf: Wilse, Anders Beer. Oslo Museum/OB.Y2689© Oslo Museum

BETA-senderen formidlet i hovedsak opplysninger om hvilke skip som anløp Oslo havn og troppetransporter med jernbanen, og i den perioden senderen var i drift ble det sendt godt og vel 300 meldinger til London. I følge Cato Guhnfeldt i boken "Bomb Gestapo-hovedkvarteret" var det brødrene Berg-Hansen, havnefogd Yngvar Kjelstrup, Anton Lossius og Sam Engelstad som i hovedsak rapporterte om den omfattende skipstrafikken ved Oslo havn. Informasjonen ble formidlet via en "postkasse" i form av en fordypning i karmen over døren til et toalett i Sjøfartsbygningen i Kongens gate. Her ble etterretningsmateriale hentet to-tre ganger i uken, før Einar Hagness kodet meldingene og sendte dem videre til London. En postmann på Dovrebanen, Torleif Sunde, formidlet opplysninger om tysk trafikk med jernbanen.

Sommeren 1942 var BETA på luften flere ganger i uken. En viktig melding som ble sendt fra Rudsæter i denne perioden var oppfordringen til London fra hjemmefrontens ledelse om å bombe Gestapo-hovedkvarteret i Oslo 23. september 1942. Denne meldingen ble overlevert personlig av Sam Engelstad til Einar Hagness.

Einar Hagness med batteri og sender ved skjulestedet i en steinrøys ved Rudsetra under krigen. © Hadelandsmuseene

Telegrafist Rolf Bjørgan og den første BETA-senderen i Unicakoffert © Hadelandsmuseene

Tyskerne var imidlertid flere ganger på sporet etter senderen og det ble derfor skaffet flere sendeplasser i Nordmarka og Sørkedalen. De samarbeidet mye med folkene rundt CORONA, en annen sender tilknyttet Secret Intelligence Service som var stasjonert på Movatn.

Sommeren 1944 opererte BETA i Sørkedalen. I september dro Gustav Piene og Einar Hagness innover med sykkel for å flytte senderen. De ventet et slipp i perioden september /oktober, og ønsket å flytte senderen nærmere slipplassen. Med seg hadde de også en del utstyr de skulle bruke i forbindelse med slippet. De ble imidlertid oppdaget av en tysk patrulje og måtte flykte fra stedet uten utstyret. BETA-senderen ble tatt, og Hagness måtte gå i dekning inne på Movatn. I desember tok han seg over til Sverige der han får ny sender og nye kodebøker. BETA senderen ble flyttet tilbake til Rudsæter på nyåret 1945 og var der fram til 7. mai 1945. For å villedde tyskerne hadde senderen nå fått navnet GALLINA. Den siste melding til London sendt fra en leilighet i Oslo. (Einar Hagness)

Navnet på senderen CORONA ble endret til JOHANNA. Johanna gruppen følte seg sikre i terrenget vest for Movatn, men senderen ble dessverre peilet, og den 18. mars 1945 aksjonerte tyskerne og de norske motstandsmennene Arne Eikrem og Karl August Nerdrum ble drept. Agnes Larsen som også var med i gruppen ble arrestert og torturert, men overlevde.

Norsk kommunistisk partis sentralledelse og Osvaldgruppa

Rudsæter ble også brukt som skjulested for NKP og medlemmer av Osvaldgruppa sommeren 1942.

NKPs sentrale ledelse var i Norge under hele den tyske okkupasjonen og var aktive i motstandskampen fra 1942 fram til frigjøringen under ledelse av Peder Furubotn. Våren 1942 var partiets ledelse plassert i dekningsboliger i Oslo og omegn samtidig som det ble forberedt en felles forlegning på Harestua. 17. mai, like før planlagt flytting slo Gestapo til med en stor razzia. To ble drept og mange ble arrestert. De som unnslopp razziaen gjennomførte hurtig flyttingen til Harestua og ble innkvartert der på forskjellige steder.

Samuel Titlestad som var sikkerhetssjef i NKP, ble skadet under razziaen i Oslo. Han ble fraktet til Monsrudvika i bil og båret opp til Rudsæter på en bærestol laget av Jørgen Monsrud. I følge Bjarne Monsrud skal også Peder Furubotn ha vært på Rudsæter flere ganger sommeren 1942 og det er mulig han kan ha bodd der hele sommeren fram til NKP flyttet forlegningen til Krossbu i Hemsedal.

21. august 1942 sprengte Osvaldgruppa det norske Statspolitiets hovedkvarter i Henrik Ibsens gate. Etter aksjonen møtte Josef Monsrud Petter Bruun og Finn Eriksen i Oslo. Petter Bruun var ettersøkt, og avisoppslag og plakater gjorde ham svært sårbar for angiveri. Finn Eriksen var bror til Håkon Eriksen som hadde deltatt i aksjonen. Fra Oslo dro de til Monsrud gård på Harestua. Der bodde allerede to flyktninger som skulle til Sverige. Disse skulle ikke blandes med Osvald -folkene, så Bruun og Eriksen ble tatt med Rudsæter. (Conradi og Skjeseth)

Einar Hagness var innom Rudsæter mens de bodde på hytta: «Jeg bad dem i hvert fall flytte ut i weekenden, for hytta ble jo brukt som hytter ellers lørdager og søndager. Jeg anbefalte dem å dra opp på Paradisen, i branntårnet, der var det ly å få og det gjorde de.»

100000 kroners belønning

100000 Kronen Belohnung

De kommunister som er oppgitt nedenfor, har flyktet etter å ha utøvd sprengstoffattentater og holder seg skjult.

Die unten abgebildeten Kommunisten sind nach Verübung von Sprengstoffanschlägen flüchtig und halten sich verborgen.

Asbjørn Sunde
(se egen side)
(siehe Aufhänger)

Asbjørn Sunde
(se egen side)
(siehe Aufhänger)

Petter Bruun

Sjemann og losarbeider Asbjørn Sunde er 32 år. Han er middels høy og har blondt hår som i det siste har vært farget svart. Han går under dekknavnet „Osvold“ eller „Osvold Pettersen“ og kan noe tysk. Særlig kjennetegn: Gulltann på venstre side i overkjeven.

Losarbeider Petter Bruun er 29 år, middels høy og var sist bosatt i Oslo, Trondheimsvegen 84. Bruun går også under dekknavnet „Thron“.

Det er utlovd en belønning på 50.000 kroner til den som gir opplysninger som fører til at en av de her nevnte menn blir grepet.

Skulde det komme inn flere riktige opplysninger, gjør tiden for meldingen utslaget.

Meldinger sendes til det tyske sikkerhetspoliti, Viktoria Terrasse 7, telefon 15801 eller det nærmeste kontor til det tyske eller norske politi.

Det er sikret at alle opplysninger blir behandlet fortrolig. Også politifunksjonærer kan under visse høve delvis få utbetalt belønningen.

Der Seemann und Gelegenheitsarbeiter Asbjørn Sunde ist 32 Jahre alt und hat mittelgrosse Gestalt. Sein Haar ist blond, war aber zuletzt schwarz gefärbt. Er führt auch die Decknamen „Osvold“ oder „Osvold Pettersen“ und spricht etwas Deutsch. Besonderes Kennzeichen: Goldener Eckzahn im linken Oberkiefer.

Der Gelegenheitsarbeiter Petter Bruun ist 29 Jahre alt, von mittelgrosser Gestalt und wohnte zuletzt in Oslo, Trondheimsvegen 84. Bruun tritt auch unter dem Decknamen „Thron“ auf.

Für Hinweise, die zur Ergreifung eines der Genannten führen, sind 50.000.- Kronen Belohnung ausgesetzt, die unter Ausschluss des Rechtsweges zur Verteilung gelangen. Falls mehrere Personen richtige Angaben machen, entscheidet die Zeit der Meldung.

Mitteilungen an die Deutsche Sicherheitspolizei in Oslo, Viktoriaterrasse 7, Telefon 15801, oder an die nächste Dienststelle der Deutschen oder Norwegischen Polizei. Vertrauliche Behandlung aller gemachten Angaben wird zugesichert. Eine teilweise Auszahlung der Belohnung kann unter Umständen auch an Polizeibeamte erfolgen.

Det ble utlovet belønning på 100 000 kroner for Asbjørn Sunde og Petter Bruun etter aksjonen mot Statspolitiet. Utklipp hentet fra Einar Hagness sitt album © Hadelandsmuseene

Milorg D 13 og flyslipp

Rudsæter spilte også en viktig rolle som base for flyslipp både for operatørene av radiosenderne tilknyttet etterretningstjenesten Secret Intelligence Service og for slipp-tjenesten i Milorg Distrikt 13. Operatørene av senderne BETA og CORONA mottok flyslipp med forsyninger og radioutstyr allerede våren 1943, og fra våren 1944 begynte det også å komme forsyninger til operatørene av senderen GULLFAX og våpenslipp til Milorg D 13. GULLFAX var en sender tilknyttet Secret Intelligence Service som sendte mye fra gården Monsrud det siste krigsåret.

Kart som viser slippstedene i nærheten av Rudsæter

I vinterhalvåret foregikk flyslippene i fullmåneperioder og hver slipp-plass ble tildelt en særmelding som ble lest opp i den norske sending fra BBC om kvelden før slipp kunne ventes. Når det var ventet flyslipp ble derfor slippgjengen liggende i beredskap i lengre perioder. I starten lå de i telt nær slipp-plassen, noe som kunne være en ganske kald fornøyelse, men etter hvert fikk de anledning til å bruke Rudsæter. I slutten av desember i 1944 var det en slik måneskinnsperiode og slippgjengen på en 6-8 mann tilbragte julen på hytta i påvente særmeldingen fra London.

Erik Erichsen omtaler det slik i boka Våpenstaben 100/133301: «*Rudsetra var et paradis. En kjøye til hver mann – en grammofoon med en plate med "Valdresmarsj" på den ene siden og "Alt for Norge" på den andre, og dessuten et lite bibliotek med interessante bøker. VI HADDE DET BRA!*»

Finn Ramsøy omtaler det slik: «*Julaften spiste vi ribbe, gikk rundt juletreet, åpnet medbragte presanger og fikk virkelig en minnerik julekveld ut av det! [...]Stemningen steg til de store høyder lille nyttårsaften, da sweet-hearten kunne gi oss våre to særmeldinger: "Familien er samlet" og "Trygve spiser meget". Det første betød at vi skulle motta 5 UK-karer, den andre innebar et vanlig slipp.*»

Nyttår 1944 kom storslippet. 49 skjermer med våpen og forsyninger og 5 norske våpeninstruktører fra Linge-kompaniet dalte ned på Stormyra. De fem fallskjermhopperne var Odd Birkenes, Arne Christiansen, Hans Engebretsen, Knut Egil Nordahl og Erling Welle-Strand. Transportgjengen på omkring 20 personer hadde også møtt opp og i løpet av et par dager ble alt fraktet ned til Rudsæter. I denne perioden var det trangt om plassen på hytta, men med nye forsyninger av rom, sjokolade og Players sigaretter var det ikke noe å si på stemningen. Arne Christiansen hadde brukket benet da han landet og ble etter hvert sendt med toget til Grefsen stasjon og lagt inn på Svenska Røde Korsets sykehus på Midtstuen. Da han skulle av toget mistet han pistolen på gulvet, men i den overfylte kupeen var det ingen som lot seg merke av dette.

Fra Harestua ble våpen og forsyninger fraktet inn til Oslo og distribuert videre der. Noe ble tatt med til Oslo i ryggsekker og en del ble ekspedert med toget fra Harestua stasjon til Kjelsås stasjon i «knottsekker», noe kan også ha blitt sendt som «flyttelass». Etter hvert ble det også sendt oppover en lastebil som ble lastet med våpen, sprengstoff og ammunisjon kamuflert i potetsekker, men da de var ferdige med å laste opp bilen ville den ikke starte.

Erik Erichsen beskriver det slik: *«Vi lastet den opp på en sidevei, og da vi var ferdige, la vi en kar med en brennigun og en med en stengun på lasset og trakk en presenning over. Til alt uhell ville ikke bilen starte, og vi dyttet den ut på hovedveien til Oslo. De andre karene, som var godt bevæpnet trakk seg inn i skauen, mens en kamerat og jeg besluttet oss til å stanse den første og beste bil for å be om tauing. Klokken var bare 6 om morgenen, men der kom det sannelig en bil! Jeg veivet med hånden og bilen bremsset ned. Men o redsel og gru- det var en tysk lastebil med to mann i førersetet, og bak satt det en god del tyskere med drypp under nesa og frøs inderlig i den bitende Nordmarks-kulda. Jeg følte meg allerede tatt på fersk gjerning. Enhver idiot måtte jo se hva dette var for noe, tenkte jeg. Men det var bare å gjøre det beste ut av situasjonen. Så slesket og servilt som det går an, spurte jeg om de ville være så snille og taue oss i gang, for vi hadde poteter på lasset og de måtte ikke fryse!*

- Mit Vergnügen, sa den tyske lederen. Kartoffelen i disse dager var gull verd liksom, og nå satte han i gang med vanlig tysk grundighet, og vi hjalp han med kjetting. Snart var bilene surret godt fast i hverandre. Dermed hoppet tyskeren inn i førerhuset, og så sa det pang! Kjettingen røyk! Dette var litt for mye nervekrig for oss, og vi ønsket at vi ikke var til, mens de to karene under presenningen lurte på om vi ikke var blitt spennet gjerne og presset fingrene nervøst på avtrekkerne.

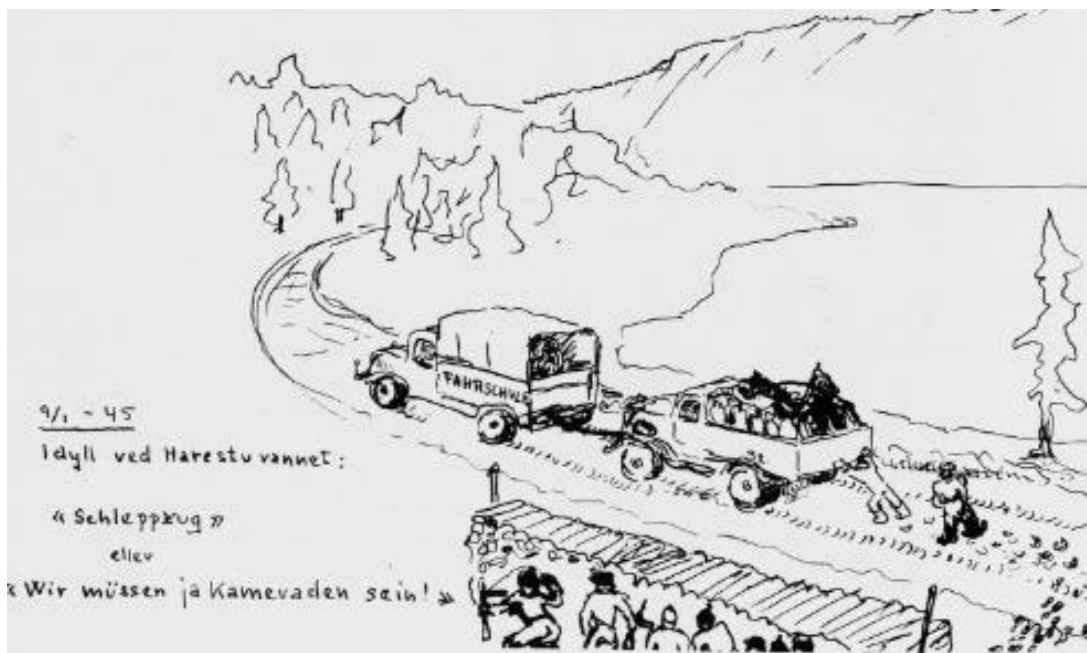
- Donnerwetter! sa den hjelpsomme lederen til tyskerne, han var dårlig vant med vennlige nordmenn og forsikret glad at vi måtte hjelpe hverandre i slike tider som dette.

- Akkurat sa jeg, og dermed satte vi i gang å prate på tysk-norsk og norsk-tysk. Jeg var formelig blitt glad i denne tyskeren.

Det var da ha sa: - Das scklepptau! Ordet slepp fikk det til å søkke i oss, men vi bevarte fatningen og tyskerne kom fram med en wire:

-Wir müssen immer Kameraden sein! sa tyskeren og smatt inn i bilen. Og nå holdt tauet, og motoren vår startet.

Jeg ville gi tyskeren en sigarett som takk, men han røykte ikke, og bra var det, for jeg hadde jo ikke dårligere sigaretter enn slike det sto H.M.Forces på.» (Finn Ramsøy og Erik Erichsen)

Idyll ved Harestuvannet av Erik Erichsen hentet fra boka Våpenstaben 100/133301

Flyslipp 1944 Fotograf Einar Hagness © Hadelandsmuseene

Flyslipp med forsyninger Fotograf Einar Hagness © Hadelandsmuseene

«Vi bar og vi bar.» Fra venstre Karsten Vangen, Trygve Bagåsen, Josef Monsrud og Edvard Eide.

Fotograf Einar Hagness © Hadelandsmuseene

I midten av mars 1945 kom Finn Ramsøy og Erling Welle-Strand tilbake til Rudsæter. Welle-Strand var utpekt som leder av beskyttelsesgruppen i Milorg D 13 og oppdraget deres var å finne et passende tilholdssted for en kampscole. Et milorgdirektiv fra høsten-44 fremholdt kontrabasotasje som Milorgs viktigste oppgave i krigens slutfase. Det ble sett på som svært viktig å beskytte samfunnsviktige mål i Oslo-området og havneanlegg og kraftforsyning hadde høyest prioritet. Transformasjonsstasjonene Smestad, Tøyen, Ullevål og NSB trafoene på Alnabru og i Asker var eksempler på slike anlegg som det var viktig å beskytte. Det samme gjaldt viktige sambandsanlegg som Telegrafbygningen i Oslo sentrum og Tryvann Radio. Hvert mål fikk en egen målgruppe som skulle beskytte disse anleggene, og disse gruppene fikk opplæring i de fleste militære ferdigheter. De manglet imidlertid realistiske øvelser i skarpskyting og sprenging. Dette måtte skje utenom allfarvei. Finn Ramsøy og Erling Welle-Strand innså raskt at både Rudsæter og de øvrige skogsområdene nær Oslo var uaktuelle, og dro derfor videre nordover opp Harestulia til Svartåsen i Gran som var perfekt for slik aktivitet. Skarpskytingen foregikk ved Sandbotnhaugene og på den nedlagte Bjørgesetra fikk de prøve seg på sprengning av bygninger og nærkamp med fienden. Det ble heldigvis en fredelig kapitulasjon i Norge, og det ble derfor ikke bruk for kampscolekarenes ferdigheter. (Christensen 1993)

Sovjetisk flyktning

I krigens slutfase var det mange sovjetiske krigsfanger i Norge, og også denne delen av krigshistorien er representert på Rudsæter. I begynnelsen av februar 1945 kom en flyktning til fots til Rudsæter. Han fikk komme inn og fikk mat og klær av folkene på hytta. Han var opprinnelig fra Odessa i Ukraina, og i oktober 1941 ble han sammen med andre menn, kvinner og barn tvunget til å gå til fangeleiren i Krivoy Rog i Ukraina og videre til Augsburg i Vest-Tyskland. Der var han i to år før han ble sendt til Norge i januar 1944. Han hadde klart å rømme fra en fangeleir utenfor Lillehammer og tatt seg fram til Harestua. Det ble arrangert midlertidig losji i Oslo med tanke på videre flukt over grensen, og han ble kledd opp som en norsk tømmerhogger og tatt med på toget. Han ble stående ute i gangen hvor det var mørkt, mens Hagness og hans kamerat gikk inn i kupeen. Underveis ble han imidlertid borte, han gikk av på en stasjon underveis og forsvant og hans videre skjebne er ukjent.

Utmerkelser:

Einar Hagness ble etter krigen dekorert med «Haakon VIIIs frihetskors» for fremragende innsats under utførelse av hemmelig oppdrag og den britiske ordenen «Order of The British Empire».

4.Beskrivelse av fredningsobjektet

- **Askeladden - ID 214437 Rudsæter**
- **Enkeltminne 1 - Fritidsbolig, bygningsnummer 157397893 og 157416510**

Eksisterende bygning på eiendommen ble trolig bygd som hytte til fritidsbruk i 1909.

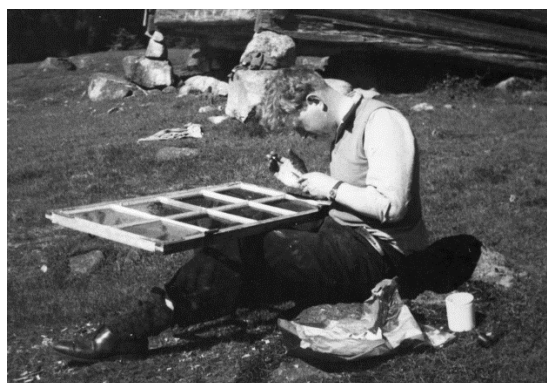
Det er en toetasjes laftet tømmerbygning med smårutede vinduer, mansardtak og åpen sval på langvegg mot vest. Hytta er håndlaftet med ovalt tømmer og har grunnmur og trapper av granittstein. Tømmeret er tjærebredd og vindskier og vindusomramming er malt med rødt. Vinduslistene er krysset i hjørnene, et trekk som man finner igjen på en del stasjonsbygninger fra samme periode. Svalen har tre søyler og nedre del er kledd med stående slett panel. Øverste del av søylene er avfaset. Hytta har to innganger, en i svalen, og en på fasade mot øst. Begge dørene er enkle speildører med ett speil. Låskassene er forsterket med metall etter at de ble brutt opp av tyske soldater under en razzia i 1943

Taket er tekket med korrugerte plater, men var opprinnelig tekket med teglstein. Pipe er murt i tegl.

Hytta på Rudsæter har mange trekk som tyder på at det er en prefabrikkert hytte som produsert et annet sted og sendt med tog til Harestua stasjon og at materialene deretter er fraktet opp til eiendommen med hest vinterstid.

Etter at hytta fikk nye eiere i 1936 ble det gjennomført en del endringer. Taktekingen ble endret og det ble satt inn en del nye vinduer. I 1938 ble bygningen utvidet med et tilbygg i en etasje mot nord og trappen ble flyttet til enden av svalen. Den var opprinnelig plassert midt på langfasaden.

Hytta var etter datidens standard stor og velutstyrt med peisestue, kjøkken, tre soverom med til sammen 10 sengeplasser, badstue og vedskjul.

Fotografier fra Hagnessfamiliens album Fotograf: Hagness © Randsfjordmuseene

Fasade mot vest. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Fasade mot nordvest. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Fasade mot nord. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Fasade mot nordøst. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Fasade mot øst. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Fasade mot sørøst. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Fasade mot sør. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Fasade mot sørvest. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Detalj vindu. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

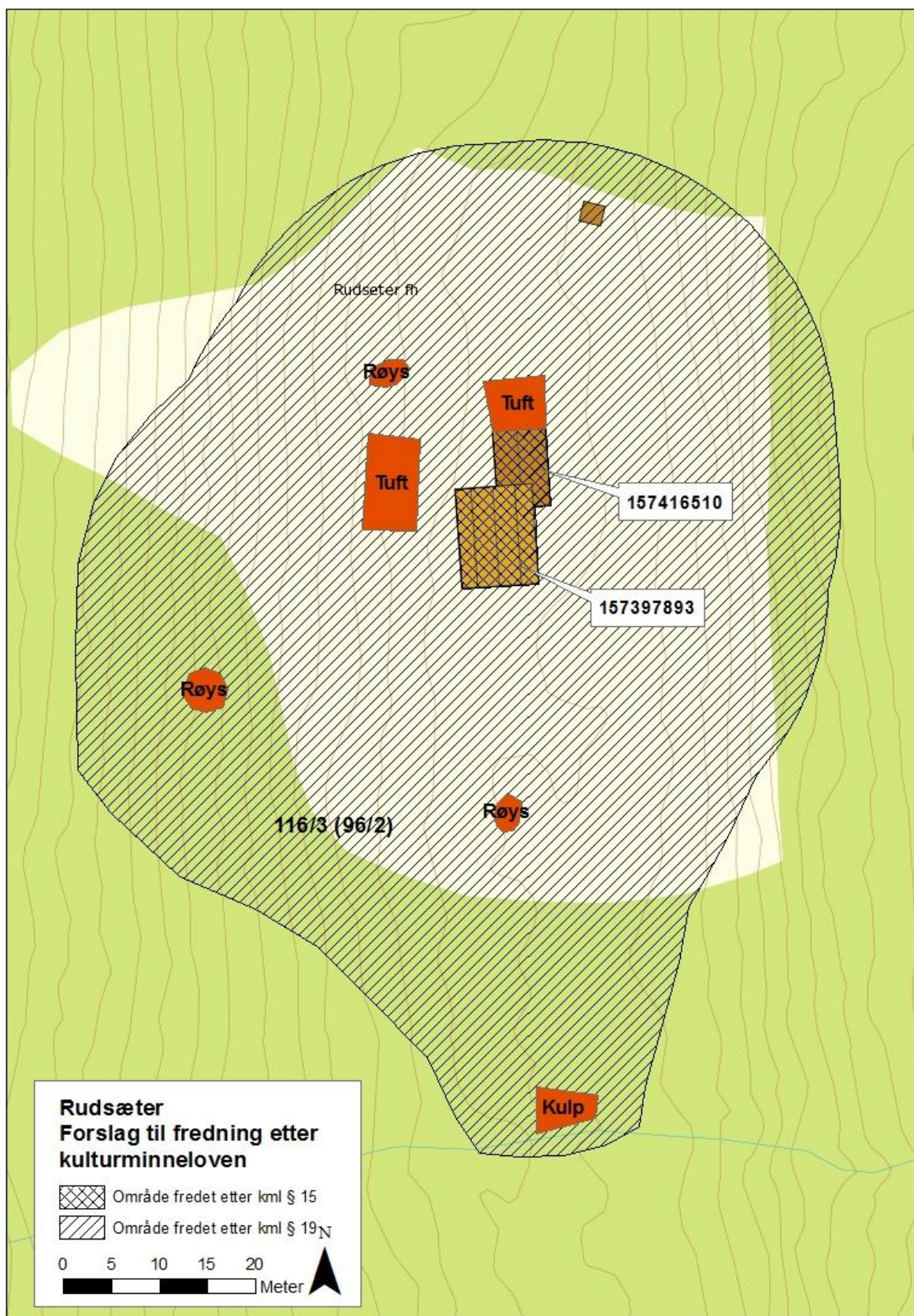

Detalj vindu. Foto: Kari-Mette Avkjern 2015

© Randsfjordmuseene

Andre elementer i området

Rudsæter ble opprinnelig benyttet som seter, og det er fortsatt bevart en åpen setervoll rundt hytta. Tufter etter tidligere seterbygninger er fortsatt synlige på setervollen, og det er flere røyser i området. Dette er trolig rydningsrøyser fra nyere tid, men under 2. verdenskrig skal de også ha blitt brukt som skjulested for sender, våpen og proviant. På sørsiden av setervollen renner en bekk. I følge opplysninger fra hytteboka kan vannføringen i denne bekken variere, men ved god vannføring kan den ha vært benyttet til vannforsyning og avkjøling av melk. Utedoen er en del av anlegget. Eksisterende utedo er bygd i 1994/1995 i forbindelse med 50 års markeringen av krigens slutt.

Kart som viser andre elementer innenfor området

En av røysene innenfor området som ble brukt som skjulested, 2015 Fotograf Kari Lindstad Mack

5. Tilstand og økonomiske konsekvenser av fredning

Det har vært utarbeidet en forundersøkelse av Skåbu Idé og Utvikling v/ Svein B. Oppegaard og en enkel tilstandsvurdering av Rudsæter ved Randsfjordmuseene.

Beskrivelse og vurdering av tilstand og økonomi

Rapportene konkluderer med at bygningen er i forholdsvis god stand. Det slås fast at det er blant annet er nødvendig å sprøyte mot stokkmaur, skifte ut diverse råtne stokker i vegg og bunnsviller i gulvkonstruksjon under hytta. I tillegg er det behov for istandsetting av svalgang, beitskier rundt inngangsdør, vinduer, peis og pipe. I badstue i tilbygget må gulvkonstruksjon og deler av vertikal bærende konstruksjon skiftes ut. Det er også behov for et nytt piperør til badstueovn. Det er fukt i kjeller og bislag/tilbygg. Dreneringsgrøft er gravd og denne er besluttet å la ligge åpen til neste år for å se om den hjelper på fuktighet og vann i kjelleren.

Overordnet tilstandsgrad (TG) vurderes av Oppland fylkeskommune til å være TG 2 basert på beskrivelse av tilstand og økonomi utarbeidet av Randsfjordmuseene, se vedlegg 2. I tillegg vises det til egen rapport fra «Rudsetras venner» v/Svein B. Oppegaard for arbeider utført 2015, se vedlegg 3. Råtten bunnstokk i tømmerkassen vurderes til TG 3 – kraftige symptomer på skade.

Ut i fra definisjonen i gjeldende Norsk Standard 3424 fra 2013 vil dette si at bygningen ikke har vesentlig avvik fra tilstand i forhold til referansenivået. Det er pr. i dag ikke påregnelig at det vil innebære substansielt store økonomiske merkostnader for staten å gjennomføre fredning av Rudsæter.

Det har vært utført et større arbeid på Rudsæter i 2015. Mange av de nødvendige tiltakene er allerede gjennomført, og det er søkt om tilskudd for å gjennomføre gjenstående arbeider i 2016. Tiltakene er gjennomført ved hjelp av tilskudd til Krigens kulturminner fra Riksantikvaren og midler fra statsbudsjettet kapittel 1429 post 71 til bygning under fredning. Randsfjordmuseene avdeling Hadeland folkemuseum har vært ansvarlig for prosjektet. Lafter Svein B. Oppegaard, eier av firmaet Skåbu Idé og Utvikling og svigersønn av Trygve Hagness har vært arbeidsleder og koordinator har vært leder av "Rudsetras venner" Kari Lindstad Mack. Både Oppegaard og Lindstad Mack har utført disse tjenestene gratis, og i tillegg har det vært en stor frivillig innsats fra dugnadsgjengen i "Rudsetras venner".

Riksantikvaren vurderer at Rudsæter er en så vesentlig bygning å ta vare på at fredning er det rette virkemiddelet.

6.Litteratur og kildemateriale

E.K. Friis, U.T. Grøtberg og O. Grøtberg – Jernutvinning fra bergmalm i senmiddelalder – noen foreløpige resultater fra Grua på Hadeland i Viking Bind LXXVII, Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo 2014

Svein Knut Granum og Hans M. Næss - Norske gardsbruk, Oppland II, Brandbu, Gran, Jevnaker, Lunner, 1996

Kristian Karlsen- Gammelt fra Harestua, Årbok for Hadeland 1978 s 122-126

Hilde Larsen Austarheim-En hyttebok fra Harestua, Familien Wiborgs landsted Løvli, Årbok for Hadeland 1989 s 104-124

Harestua Vel - "Harestuas historie" 1997

Minner fra krigen Våpenstaben/D 23 og 100/13001, Oslo 1991

Dokumentasjon oversendt Riksantikvaren i 1984 i forbindelse med søknad om fredning av Rudsæter

Guhnfeldt – Bomb Gestapo-hovedkvarteret, Wings 1995

Trygve Christensen – Marka og krigen, 1993

Helge Haakenstad – Josef på Nordbråten, Artikkel i Maridalens venner, 2001

Kari Lindstad Mack– Årbok for Hadeland 1995, Harestufamilien Monsruds illegale aktivitet i krigsårene 1940-1945

Asbjørn Sunde – Menn i mørke, 1947

Torgim Titlestad - Peder Furbotn i kamp, i krig 1942-1945, 1977

Lars Borge rsrud - Nødvendig innsats. Sabotørene som skapte den aktive motstanden, 1997

Morten Conradi og Alf Skjeseth - OSVALD Storsabotøren Asbjørn Sunde, 2015

Asmundsen, Anderson, Hvidsten, Stefferud - Complet færdige Huse , Strømmen trævarefabrik – ferdighusproduksjon 1884-1929, 2002

Kjell Marius Mathisen– Anders Sandvig og Maihaugen, Kongsseterstilen - 1900-tallets laftearkitektur, 2012

Bjarne Monsrud, tidsvitne

Ragnhild Oppegaard, datter av Trygve Hagness

Ingeborg Solbrekken, informasjon om NKP

Diverse fotoalbum Trygve Hagness

Album med bilder og upubliserte notater - Einar Hagness - Randsfjordmuseene

Album tilhørende Liv Monsrud, f. Eidet - Randsfjordmuseene

Beskrivelse av huset og tilstandsrapport pr oktober 2015 - Randsfjordmuseene

Beskrivelse av huset og tilstandsrapporter 2015 - Svein Oppegaard, svigersønn av Trygve Hagness - Skåbu Idé og utvikling

OPPLAND
fylkeskommune

